

ІНТЕРНЕТ-ПІРАТСТВО ЯК РАЦІОНАЛЬНИЙ ВИБІР¹

Шелухін В. А.,

аспірант факультету соціології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття розглядає інтернет-піратство в Україні. Пропонований текст – уточнена версія роботи 2017 р. Цитуйте, будь ласка, поточну версію. Пропонований аналіз ґрунтується на теорії раціонального вибору, насамперед моделі Беккера та концепції мікро-макро переходів Дж. С. Колмена. Стаття фокусується на випадку піратського каналу «Склад книжок українською мовою» в Telegram. Автор розглядає соціоструктурні передумови інтернет-піратства, негативні екстерналиї та пропонує оптимальну умову нормативного регулювання й покарання, що з економічного погляду позбавить піратство сенсу.

Статья рассматривает интернет-пиратство в Украине с позиции теории рационального выбора с особенным вниманием к модели Беккера и концепции микро-макро переходов Дж. С. Коулмана. Представлена исправленная версия статьи 2017 г. Эта версия подлежит цитированию. Статья фокусируется на случае пиратского канала «Склад книг по-украински» в Telegram. Автор рассматривает социоструктурные предпосылки интернет-пиратства, негативные экстерналии, предлагает оптимальное условие нормативного регулирования и наказания, что с экономической точки зрения делает пиратство бессмысленным.

The research paper deals with internet piracy in Ukraine. This text is corrected version of the research paper that was published in 2017. Please quote this version of the paper. Following analysis is based on theory of rational choice with particular attention to the Becker model and J. S. Coleman's conception of micro-to-macro transitions. The paper focuses on the case of pirate Telegram channel "The Book Depository in Ukrainian". The author explores socio-structural preconditions of internet piracy, negative externalities and provides optimal condition for normative regulation and penalty. From the economic point of view, the optimal regulatory strategy will stultify internet piracy.

Ключові слова: інтернет-піратство, теорія раціонального вибору, концепція мікро-макро переходів Дж. С. Колмена, модель Беккера, максимізація корисності.

Постановка проблеми. Інтернет-піратство нині викликає помірний інтерес серед українських соціологів, що може бути пов'язане з браком надійної концептуальної бази для його вивчення. Так, теорія раціонального вибору (далі – ТРВ) не знайшла широкого застосування: побутова установка на «ірраціональність» соціальних змін почасти перекочувала й у наукову картину світу, а дослідникам старшого покоління, вихованим радянською соціологією, що в концептуальному стосунку (омінаючи ідеологічну «надбудову» у вигляді марксизму-ленінізму) була зредукованою версією структурного функціоналізму, простіше адаптуватися лише до холістських теорій порядку з ґрунтованим поясненням на нормі/аномії, за межами яких зазвичай опинялися дії індивідів.

Хоча Дж. С. Колмен відзначав вплив ідей Ґері Беккера – класика ТРВ, на соціологію, варто визнати, що в багатьох аспектах цей вплив досі потенційний [1]. Та й у сучасній західній соціології принцип максимізації корисності, що лежить в основі ТРВ, переглядається [2]. І, хоча можливо, останні роки є відносно малосприятливими для ТРВ, в Україні, де її застосування практично не здійснювалося, є щонайменше суто методологічний інтерес до спроб її верифікації. У статті з опорою на модель Ґ. Беккера для пояснення злочинності й концепцію мікро-макро переходів Дж. С. Колмена здійснена така спроба в стосунку до інтернет-піратства.

З 2011 по 2016 рр. Україна постійно входила в перелік «пріоритетних країн» для уваги з боку Міжнародного альянсу інтелектуальної власності (IIPA) та офісу торгового представництва США (USTR) як грубий порушник прав інтелектуальної власності насамперед у мережі Інтернет [3; 4; 5; 6; 7; 8]. Це стосувалося масового розповсюдження в комерційних цілях неліцензійного програмного забезпечення, поширення піратських «файлообмінників». У рекомендаціях за 2016 р. зазначалася

¹ Катерина Аврамчук – креативна директорка «Нашого Формату» – та Сергій Чаплян – керуючий партнер SEART Lawyers – надали фактичні дані та правові консультації, необхідні для дослідження, за що автор висловлює щире вдячність.

слабкість законодавчого регулювання сфери авторського права й інтелектуальної власності в Україні, що створює нормативно сприятливий контекст для піратства [9]. У грудні 2017 р. американський уряд позбавив українські товари митних преференцій у США, мотивуючи це саме ігноруванням Україною проблеми захисту прав інтелектуальної власності [10]. Прикметно, що зовнішні експерти наголошують на слабкості такого регулювання, тоді як вітчизняні шляхом описового аналізу законодавства вказують, що його норми узгоджені з вимогами міжнародного права. Проблема полягає, однак, у практичному застосуванні цих норм. Хоча формально українське законодавство включило чимало засад міжнародного права до регулювання сфери інтелектуальної власності, на рівні Цивільно-процесуального кодексу залишається чимало неузгодженостей [11; 12].

У 2012 р. Україна була п'ятою у світі країною за кількістю з'єднань комп'ютерів, що беруть участь у несанкціонованому обміні файлами через Інтернет, а підробки та піратство загалом становлять за приблизними оцінками близько 33%² тіньової економіки країни [13, с. 4, 13]. Виникають підходи, здебільшого базовані на неомарксистській логіці, що пояснюють піратство як «знищення надлишкової продукції» (у цьому разі – цифрової), котру неможливо реалізувати [14, с. 30].

Лише нещодавно внаслідок комплексної поліцейської реформи в Україні з'явилася «кіберполіція»³, яка централізовано здійснює моніторинг порушень цифрового законодавства. Це збільшує ймовірність викриття правопорушника. Однак, якщо неможливо довести корисливо мотивований характер його діяльності, настання відповідальності ускладнене.

Як інструменти для побудови моделі з пояснення злочинності Г. Беккер запозичує з мікроекономіки функції зовнішньої дисекономії та суспільного добробуту. Вихідна засада моделі полягає в тому, що особа вчиняє злочин не через відмінну, порівняно із законотворчими громадянами, мотивацію, а через іншу оцінку вигод і витрат. Його модель ціннісно нейтральна. Умовно кажучи, злочинець – це той самий законотворчий громадянин, який опиняється за умов, коли можливо з мінімальними ризиками максимізувати корисність нелегальним шляхом [15, р. 46]. Цей підхід полемізує з усталеним у межах соціології девіантної поведінки поясненням злочинності з акцентом на мотиваційних факторах, де інституційні й культурні чинники детермінують різноманітні ціннісні установки, що по-різному мотивують акторів до дій⁴. Причому класичні соціологічні теорії розглядають злочинну діяльність радше як пасивну реакцію на констеляцію інституційних і соціокультурних чинників. Це властиво більшості підходів, які сьогодні стали хрестоматійними в соціологічній версії кримінології (див. огляд у [19, р. 68–136]). Говард Беккер – тезка Г. Беккера, зазначав, що девіація «створюється» соціальними групами через формування правил, порушення яких конститує саму девіацію. Ці правила застосовуються до конкретних індивідів, які маркуються як «аутсайтери». У такому контексті девіація – це не риса дії, а явище, що таким визначено групою [20, р. 9]. Г. Беккер натомість підкреслював, що «дієва теорія кримінальної поведінки може звільнитися від спеціальних теорій аномії, психологічної неадекватності, спадкових нахилів і просто розширити типовий для економістів аналіз вибору» [15, р. 40].

Метою пірата, отже, є максимізація корисності з мінімальними витратами. Підемо на аналітичне спрощення, що узгоджується з вихідними засновками концепції Г. Беккера, але відхиляється від окремих її пунктів: уважатимемо, що збиток, який отримує потерпілий (видавництво) від кожного окремого злочину (одиночного піратського привласнення книги), є тотожним вигоді, яку отримує злочинець. Хоча Г. Беккер розрізняє собівартість (net cost) злочину (D), збиток (H) і вигоду (G), у нашому випадку виходитимемо з припущення, що в монетизованій формі $D=H$, $H=G$. Під D розумітимемо збиток від злочину.

Чим більш розгалужений карний апарат забезпечений ресурсами оперативно-розшукової діяльності, тим більше інституційних можливостей для притягнення до відповідальності злочинця. Зазвичай «вимірювання» діяльності правоохоронців здійснюється через співвідношення частки розкритих злочинів до загальної кількості злочинів, що є повною ймовірністю (over-all probability – p) того, що злочинець буде притягнений до відповідальності за злочин O. Ця діяльність A «приблизно дорівнює» цій ймовірності: $A \approx pO$ (1).

Однак Г. Беккер пропонує більш «ускладнений, але водночас більш реалістичний» підхід, який передбачає не лінійну прив'язку до затримань. В економічних термінах це означає, що p та O мають різну еластичність h – цим терміном позначають відносну зміну одного показника, внаслідок зміни іншого: $A=h(p, O, a)$ (2), де a – кількість арештів і затримань, свідчать про діяльність правоохоронців, тоді витрати будуть описуватися через функцію витрат: $C=C(p, O, a)$ (3).

² У цей показник також включені матеріальні підробки.

³ Інформація про її роботу на офіційному веб-сайті: <https://www.cyberpolice.gov.ua/>.

⁴ Інституційна теорія аномії базована на мертонівській концепції, коли домінування цінностей економічного збагачення в суспільстві для груп, у яких немає можливостей досягати їх легальними засобами, створює передумови до залучення в неправну діяльність [16, с. 243–281; 17]. Фактично йдеться про дисбаланс цілей і засобів, де перші й другі детерміновані інституційно. В українській соціології криміналізація нерідко розглядається як форма соціальної адаптації, що виникає під впливом соціокультурних та інституційних чинників [18].

Інтуїтивно зрозуміло, що як зростання кількості злочинів, так і зростання частки розкритих злочинів призводить до зростання витрат для суспільства. Витрати зростають і з учиненням злочинів, і з учиненням арештів у разі їх розкриття й за загального зростання ймовірності притягнення злочинця до відповідальності, позаяк це тягне здійснення діяльності А, отже, для всіх складників витрат буде очікуване значення більше за 0: $C_p > 0, C_o > 0, C_a > 0$ (4).

Г. Беккер говорить про «пропозицією злочину» (supply of offense) – за аналогією з «пропозицією» в економіці, й формалізується вона через функцію, що включає кількість злочинів, учинених конкретним індивідом, імовірність того, що він буде виявлений і покараний, і низкою інших змінних, таких, наприклад, як дохід, доступний йому законним і водночас незаконним шляхом, частка затримань, що не призвели до притягнення до відповідальності, і його готовність (willingness) діяти протиправно [15, р. 47]: $O_j = O_j(p_j, f_j, u_j)$ (5), де O_j – кількість злочинів, які індивід (j-ий злочинець) може вчинити за певний період, p_j – імовірність покарання за конкретний злочин, f_j – покарання за конкретний злочин та u_j – змінна, що відображає всі інші впливи. Якщо злочинець буде виявлений, він має сплатити f_j за вчинену дію, однак якщо він не буде виявлений, то не сплатить нічого. Зростання як p_j так і f_j знижує очікувану корисність (expected utility – EU) від учинення злочину j, і в концепції Г. Беккера має стимулювати до зниження кількості вчинених злочинів. Сама очікувана корисність описується так: $EU_j = p_j U_j(Y_j - f_j) + (1 - p_j) U_j(Y_j)$ (6), де Y_j – отриманий дохід унаслідок злочину. Позаяк з погляду ординалістської теорії корисності кількісно виміряти корисність об'єктивно не можна, а вона визначається лише в порівнянні товарів між собою суб'єктивно, можемо опустити невизначене U_j , робочий варіант рівняння для оцінки очікуваної корисності від злочину можна подати так: $EU = p(Y - f) + (1 - p)Y$ (7).

Функція суспільного добробуту, запозичена з економіки добробуту, формалізує втрати L суспільства сумою збитків від конкретної кількості злочинів, імовірності покарання та сукупних витрат на здійснення покарання ($bp f O$, де $b f$ – збитки через кожний покараний злочин), виглядає так:

$$L = D(O) + C(p, O) + bp f O \quad (8).$$

$bp f O$ – вимірює очікувані збитки j-го індивіда від покарання злочинця [15, р. 70]. Функція соціальних витрат для покарання f' еквівалентна покаранню за конкретний злочин, бо для його реалізації необхідно здійснити витрати ресурсів [15, р. 50]. Скажімо, необхідно утримувати в'язницю: $f' \equiv b f$ (9), де b – коефіцієнт, який «трансформує f у f' », відображає різницю між витратами злочинця та суспільства, у зв'язку з призначенням покарання першому; значення b , за Г. Беккером, варіюється залежно від типу покарання: $b=0$ для штрафів і $b>1$ для інших витратних видів покарань (насамперед ув'язнення).

За умови використання штрафів ($b=0$) та узагальнення всіх компонентів для функції C отримуємо робочий варіант: $L = D(O) + C$ (10). Суспільному контролю підлягають C – витрати на боротьбу зі злочинністю, форми покарання – b , покарання для засуджених f [15, р. 51].

У нашому варіанті моделі $D = Y_n * N$ (11), де N – загальна кількість піратів у мережі, Y_n – сукупний отриманий дохід усіма піратами в мережі.

Значущим у моделі Г. Беккера є $p=1$, що надається p за високої ймовірності викриття злочинця, натомість $f=0$ у випадку, якщо покарання не передбачене й може набувати іншого додатного значення у випадку, якщо передбачені покарання різного ступеня суворості.

За цією логікою, зменшення рівня злочинності потребує присвоєння p та f таких значень, аби витрати від злочину переважали вигоди від нього, і тоді, очікувано, має відбутися суттєве зниження O. Однак це означатиме й зростання витрат для суспільства. Тож виникає проблема оптимальності. Емпіричне її вирішення пропонується Г. Беккером шляхом якнайширшого впровадження штрафів, по-перше, тому, що штраф є «найдешевшим» для суспільства типом покарання, по-друге, тому, що він дає змогу відшкодувати збитки, завдані злочином, на відміну, скажімо, від ув'язнення. Яким має бути штраф? І чи наявні методи покарань в українському законодавстві є оптимальними? Спробуємо дати відповідь на ці питання.

Мотиви пірата в Інтернеті, який не використовує отриману інформацію в комерційних цілях, а споживає програмне забезпечення, музику, книги та інші продукти, захищені авторським правом, для власних цілей, не відрізняються від споживача, який здобуває ці продукти легально. Так зберігається умова нейтральності щодо мотивів, натомість дійсно відмінність полягає в калькуляції ризиків і витрат. Якщо ліцензійний продукт потребує грошових витрат, а піратський – ні, до того ж, попри ймовірність викриття, виразне покарання не передбачене, очікувано, що піратство буде мати масовий характер. У термінах моделі Г. Беккера це означає, що $p \approx 1, f = 0$.

Найбільше, що можуть правовласники, – домогтися зняття конкретного твору з відкритого доступу, як це практикується на сайті Чтиво, або в кращому разі домогтися блокування піратського каналу загалом, як було у випадку з каналом «Склад книжок українською мовою» в Telegram. Однак закриття піратських каналів чи перемоги в захисті стосовно окремого продукту не мають наслідком настання відповідальності для порушників, навіть попри їхню ідентифікацію. З погляду моделі Г. Бек-

кера апеляція до моралі є доволі сумнівним інструментом. Очікуване посилення тиску на Україну в питанні захисту інтелектуальної власності ставить проблему оптимального регулювання.

Мета статті двояка: з одного боку, продемонструвати пояснювальну силу TPВ й окреслити низку проблем, пов'язаних з її застосуванням, з іншого – запропонувати з опорою на цю теорію на конкретному прикладі умову оптимального регулювання.

Виклад основного матеріалу. Канал «Склад книжок українською мовою» в Telegram, який об'єднував користувачів, що могли добровільно жертвувати невеликі, довільно визначені суми для легальної купівлі одного примірника книжки, після чого сканували його та викладали файл для вільного завантаження, на момент блокування нараховував 2035 читачів. Після скарг правовласників канал був заблокований. Ключову роль у блокуванні відіграло видавництво «Наш Формат», яке спеціалізується на виданні мотиваційної, наукової та науково-популярної літератури. Видавців обурило, що пірати так розповсюдили 12 найменувань їхнього товару, насамперед перекладні бестселери «The New York Times», «WSJ». Нам удалося встановити два найменування викрадених книг («Стрімголов: історія одного життя» й «Сила інтровертів»), тож для верифікації моделі було випадковим чином обрано 10 додаткових найменувань виданої «Нашим Форматом» літератури, яка потрапляє під зазначені вище критерії. Список поданий у таблиці 1.

Таблиця 1

Книги в піратському каналі Telegram «Склад книжок українською мовою»

№ з/п	Найменування товару	Ринкова вартість (грн.)
1	Олівер Сакс «Стрімголов: історія одного життя»	155
2	С'юзен Кейн «Сила інтровертів»	165
3	Генрі Кіссінджер «Світовий порядок»	165
4	Марк Рейтер, Маршалл Голдсміт «Перемикайся»	140
5	Майкл Гаят, Деніел Гаркаві «Дивись уперед»	140
6	Майкл і Сара Беннети «До біса почуття»	140
7	Джек і С'юзі Велч «Переможець»	185
8	Говард Шульц «Історія Starbucks»	150
9	Абхіджіт Банерджі, Естер Дуфло «Економіка бідності»	140
10	Ніл Ферг'юсон «Цивілізація»	160
11	Бред Стоун «Продається все»	165
12	Дарон Аджемоглу, Джеймс Робінсон «Чому нації занепадають?»	155

За даними офіційного веб-сайту видавництва «Наш Формат» <https://nashformat.ua/>

Відповідно до рівняння 7, при $r=1$ значення EU суттєво залежатиме від f . При $f=0$ очікувана корисність від викрадення книги для читача каналу, який не жертвував на її купівлю, однак скористався можливістю вільного завантаження, дорівнюватиме сумі її вартості. Водночас очікувана корисність від злочину буде нижчою для тих читачів, які пожертвували будь-яку суму на її купівлю, хай навіть ці суми незначні й коливаються на рівні від 1 грн. до 16 грн. 97 коп. У таблиці 2 подано систематизовані дані про пожертви 31 читача⁵ каналу на загальну суму 215 грн. 31 коп., якої достатньо для купівлі першої книги з переліку (залишок становить 60 грн. 31 коп.), а також очікувану індивідуальну корисність від отримання доступу до цієї книги (U) і відхилення від граничного значення очікуваної корисності EU ⁶ від її викрадення без пожертви (округлене відсоткове значення).

Таблиця 2

Пожертви й очікувана індивідуальна корисність піратів-жертводавців

Читачі-жертводавці	Сума пожертви (грн.)	U (грн.)	Відхилення від EU (%)
Читач 1	16,97	138,03	10,95
Читач 2	4,99	150,01	3,2
Читач 3	8,00	142	8,4
Читач 4	9,99	145,01	6,4
Читач 5	9,99	145,01	6,4
Читач 6	4,99	150,01	3,2

⁵ Замість імен та нік-неймів, подана нумерація читачів.

⁶ Граничним значенням очікуваної корисності від піратства є максимально можлива корисність у монетизованій формі, отримана читачем каналу без пожертви.

Читач 7	4,99	150,01	3,2
Читач 8	10,99	144,01	7,1
Читач 9	4,99	150,01	3,2
Читач 10	4,00	151	2,6
Читач 11	4,00	151	2,6
Читач 12	4,00	151	2,6
Читач 13	4,00	151	2,6
Читач 14	1,00	154	0,6
Читач 15	8,99	146,01	5,8
Читач 16	10,00	145	6,00
Читач 17	10,42	144,58	6,7
Читач 18	10,00	145	6,00
Читач 19	10,00	145	6,00
Читач 20	2,00	153	1,3
Читач 21	2,00	153	1,3
Читач 22	5,00	150	3,00
Читач 23	10,00	145	6,00
Читач 24	2,00	153	1,3
Читач 25	10,00	145	6,00
Читач 26	5,00	150	3,00
Читач 27	10,00	145	6,00
Читач 28	10,00	145	6,00
Читач 29	10,00	145	6,00
Читач 30	5,00	150	3,00
Читач 31	2,00	148	4,5

Обраховано за даними про суми «пожертв» піратів, надані видавництвом «Наш Формат»

Читач 1, який є адміністратором каналу й водночас найбільшим жертводавцем, отримує у свою власність єдиний друкований примірник книги за ціною на 89,05% нижче за ринкову вартість. Тому його «пожертва» окупається цілком. Якщо виключити його з усередненого аналізу, позаяк він отримує додаткову перевагу, котрої не мають інші «жертводавці», тоді середнє відхилення їхньої корисності від граничного значення становить 3,95%. Можна припускати, що подібна динаміка пожертв була й в усіх інших випадках. Хоча наші дані обмежені одним із них, очевидно, що суто з економічного погляду для читачів-жертводавців подібна стратегія все одно більш вигідна, аніж купівля книги за ринковою ціною. У будь-якому разі піратство як для тих читачів, які «жертвували» кошти на купівлю книги, так і для тих, які не «жертвували», окупається. У всіх випадках актори залучені до піратства, максимізують корисність, до того ж без ризику бути покараними. У рамках «економічного підходу» Г. Беккера середнє відхилення досягнутої індивідуальної корисності від граничного значення менше за 4% можна було б цілком зигнорувати як незначуще. Однак із соціологічного погляду діяльність читачів-жертводавців можна тлумачити як зелотство [21, р. 273–278]. Зелоти – не ірраціональні, вони максимізують корисність, яка лише незначно відхиляється від граничного значення, а актор, який найбільше жертвував, отримує додаткову перевагу, що, вочевидь, і є ключовою причиною, чому він схильний жертвувати найбільше.

Для аналізованого нами випадку принципу максимізації корисності цілком достатньо. Навіть якщо припустити, що зелоти «особливо» морально мотивовані, то навіть ця мотивація цілком узгоджується з указаним принципом.

Якщо припустити, що кожен читач скористався можливістю вільно завантажити всі доступні книги на цьому каналі, тоді сукупний збиток, який є добутком суми читачів і сукупної вартості всіх доступних для завантаження книжок, становитиме 3,785 – 100 грн., причому збиток видавництва може бути оцінений у суму 3,103 – 782 грн., а державний збиток від браку податкових надходжень – 681 – 318 грн., позаяк видавництво сплачує 18% податку на прибуток⁷. Приблизно такі прибутки видавництво та держава могли б отримати, якби всі читачі придбали зазначені паперові книжки легально, замість користуватися піратським каналом. Для видавництва з річним оборотом у 10 млн. грн⁸. упущена вигода доволі значна й становить 31% річного обороту.

⁷ Податкова ставка станом на 2017 р.

⁸ Такі відомості надав співвласник видавництва А. Мартинов в інтерв'ю [24].

Однак сукупні втрати суспільства від піратства більші, позаяк ідеться не лише про потенційну втрату доходу видавництвом чи податкових надходжень державою, це те, що в термінах моделі Г. Беккера позначається як D . Однак сукупна втрата L включає також показник C – сукупні громадські витрати на протидію злочинності й притягнення винних до відповідальності. Щоб виявити порушника, ідентифікувати його особу та мати змогу притягнути його до відповідальності, необхідно утримувати кіберполіцію, забезпечену необхідними технічними засобами, а також суд, який буде здійснювати реалізацію законодавства у сфері захисту права інтелектуальної власності.

Величина L , отже, суттєво залежатиме від способів і ретельності обрахунку C . В аналізованому випадку можемо здійснити обрахунок C лише дуже приблизно, позаяк в Україні, як зазначалося вище, існує розрив між формальною імплементацією міжнародних стандартів у галузі захисту прав інтелектуальної власності й процедурними механізмами притягнення до відповідальності порушника. Так, українське законодавство царину захисту прав інтелектуальної власності розділяє водночас між адміністративним, кримінальним і цивільно-процесуальним правом [22, с. 40]. Розгляд піратства в контексті кримінального права майже завжди означатиме залучення до процесу прокурора, отже, додаткові витрати⁹. Притягнені до відповідальності особи можуть скористатися правом оскарження рішення суду й звернутися до апеляційної інстанції, так само як і потерпілі. Отже, мають бути враховані транзакційні витрати, пов'язані з апеляцією.

Навіть якщо один інспектор кіберполіції суто технічно може ідентифікувати всіх користувачів піратського каналу, проведення слідчих дій неможливе наодинці: вилучення технічних засобів, обшук, допит за такої кількості підозрюваних не можуть бути здійснені однією особою. За даними «Юридичної газети», у середньому слідчий Національної поліції веде 130–140 справ [23]. Хоча кожен окремий епізод користування піратським контентом може бути об'єднаний в одну справу для суду, кожен такий факт піратського користування може тлумачитися як окреме правопорушення й бути об'єктом окремого провадження, отже, вважатися «окремою справою». Тому, взявши показник у 140 справ на слідчого, можемо сказати, що, виходячи з поточної практики Національної поліції, 15 інспекторів можуть покрити своєю діяльністю таку кількість піратів.

Якщо рахувати за мінімальними ставками, утримання¹⁰ одного інспектора кіберполіції обходиться державі в 6000 грн./міс. (іх – 15), судді місцевого суду – 24 000 грн./міс., судді апеляційного суду – 40 000 грн., прокурора – 7 140 грн. Тоді C може бути визначене в 161 – 140 грн. І цей показник не враховує витрат на технічне забезпечення роботи кіберполіції та судів (включно із секретаріатом), витрат на документообіг тощо. За таких умов сукупне значення L становитиме 3,946 – 240 грн.

Отже, якими мають бути в аналізованому випадку штрафи, аби виконувалася умова оптимальності – відшкодування збитків, завданих піратством, і відновлення *status quo*?

За нинішніх умов $f=0$, що при будь-якому значенні Y гарантує залежність $EU=Y$, де $Y>0$, отже, робить піратство економічно вигідним і водночас створює суспільні збитки на суму майже 4 млн. грн. Якщо $EU\leq 0$, тоді піратство втрачає економічний сенс. Припустимо, $f=2*Y$. Тобто індивідуальний штраф – подвоєна сума викраденого. У разі використання цього значення під час обрахунку очікуваної корисності від злочину стає очевидним, що в разі викрадення всіх 12 книг із переліку $EU=-Y$. При такому значенні очікуваної корисності піратство втрачає економічний сенс. Гранична сума штрафів¹¹ при такому значенні f становитиме 7,570 – 200 грн., що гіпотетично покриватиме значення L . Але це значна сума. Малоімовірним є те, що вона може бути сплачена адміністратором каналу. За нинішніх умов, коли якщо карають винних у піратстві, то лише ініціаторів, а не користувачів-«попутників», єдиною гіпотетичною альтернативою штрафу, який порушник не може сплатити, є ув'язнення. Однак ув'язнення призводить до збільшення витрат на реалізацію покарання й водночас не призводить до майнового відшкодування. Відповідно, його варто практикувати лише щодо діянь, коли доволі складно обрахувати суспільні втрати. Якщо ж законодавче регулювання передбачатиме покарання за логікою штраф – подвійна сума від потенційно викраденого, тоді найбільш імовірним є наближення до умови оптимальності: по-перше, транзакційні витрати, пов'язані з реалізацією покарання, будуть відносно низькими, по-друге, буде реалістичним відшкодування завданих збитків.

Реалізація покарання при такому значенні f чутлива до формального регулювання. Наприклад, на якій підставі штрафувати пірата? За фактом виявлення на носіях піратського контенту? Чи лише за фактом підписки на піратський канал? Вибір першого призводитиме до збільшення транзакційних витрат, пов'язаних із реалізацією покарання. Кожного з 2035 читачів необхідно обшукати, вилучити на певний час електронні носії, і це при тому, що немає гарантій виявлення всього обсягу піратського контенту, який може бути прихований або видалений. Отже, може бути оштрафована лише незначна

⁹ Прокурор може бути залучений і у випадку адміністративного правопорушення.

¹⁰ Дані стосовно заробітної плати посадовців узяті з відкритих джерел, зроблених із посиланням на МВС, Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади [25; 26; 27].

¹¹ Під «граничною сумою штрафів» розумітимемо максимально можливу сукупну суму штрафів, що можуть бути стягнені в цьому випадку з усіх піратів.

частина піратів, при тому що для слідчих дій доведеться здійснювати додаткові витрати. За таких умов оптимальний стан може бути не досягнутий. У другому випадку можна наштовхнутися на правовий спротив – притягнення до відповідальності без аналізу дії підозрюваного, виходом із якого може бути лише передбачення покарання на підставі підписки на піратські канали. Буде достатньо факту підписки на канал, діяльність якого порушує права інтелектуальної власності, безвідносно активності, навіть якщо порушник апелюватиме до незнання того, що діяльність каналу порушувала законодавство, узгоджуватиметься з презумпцією знання законів статті 68 Конституції України. Це зробить законодавство більш жорстким, однак буде, по-перше, ефективним механізмом заощадження на транзакційних витратах, пов'язаних із виявленням і притягненням порушника до відповідальності, по-друге, знизить ризик надмірних витрат на примус за низької ймовірності відшкодування збитків.

Найбільш оптимальним є узгодження цієї норми з одночасним установленням відношення $EU \leq 0$, що позбавляє піратство економічного сенсу. Установлення цього відношення емпірично не потребує додаткових витрат, позаяк розмір штрафу регулюється формально.

Інтернет завдяки надшвидкому поширенню інформації здатний створювати негативні екстерналиї навіть у разі викрадення порівняно невеликої кількості товарів. Використовуючи «човен Колмена» як зручний інструмент систематизації залежностей, у рис. 1 візуалізуємо мікро-макро переходи для цього прикладу [21, р. 8].

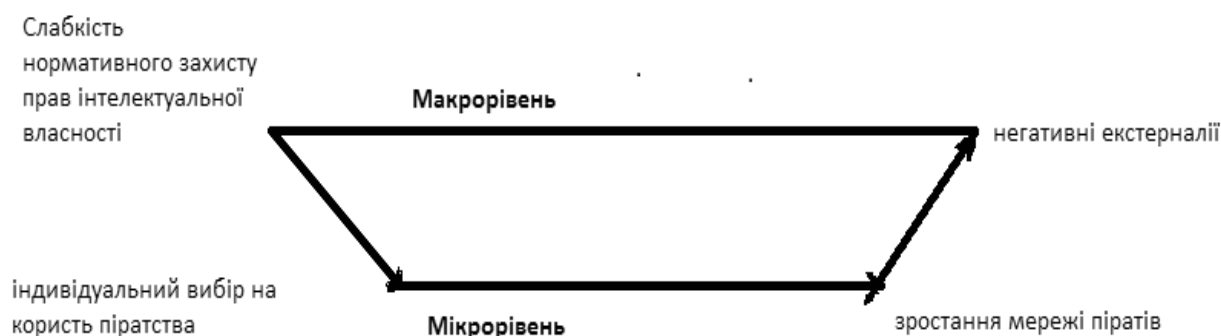

Рис. 1. Мікро-макро переходи в поширенні інтернет-піратства та його екстерналиї

Слабкість нормативного захисту інтелектуальної власності – змінна, що описує явища макро-рівневого характеру: державне регулювання царини інтелектуальної власності, культуру ставлення до чужої праці, процедури притягнення винних до відповідальності. Це цілком узгоджується зі змінними, що «перебувають під контролем суспільства», у термінах Г. Беккера. Відповідно, такий стан створює ситуацію низьких ризиків для індивідів, які максимізували корисність в отриманні доступу до книг за мінімізації витрат на забезпечення цього доступу, що створює ймовірним вибір на користь піратства.

Швидкість поширення інформації в Інтернеті також має своїм наслідком швидке зростання мережі піратів. Якщо ініціатива заснування каналу належала одній чи кільком особам, бачимо, який відгук у середовищі корисливо мотивованих індивідів це знайшло, причому кількість «читачів-жертводавців» була порівняно невисокою в зіставленні із загальною кількістю читачів. Якби вказані 12 книг були викрадені як матеріальні об'єкти зі складу, це створило б збиток на суму 1860 грн., що становить лише близько 0,05% від сукупних втрат від інтернет-піратства, аналізованого в разі цього каналу. Потрапляння зазначених книг в Інтернет призводить до збільшення суми збитків у майже 2121,6 разів. Отже, Інтернет не лише уможливує зростання мережі піратів, а й створює масштабні негативні екстерналиї на макрорівні.

У таблиці 3 систематизовано дані стосовно граничного значення очікуваної корисності від піратства (EU), що подається в монетизованій формі (грн.) при $r=1$ і різних значеннях f .

Таблиця 3

Гранична очікувана корисність від піратського використання продуктів при різних формах покарань

№ з/п	Найменування товару	EU при $f=0$	EU при $f=2*Y$
1	Олівер Сакс «Стрімголов: історія одного життя»	155	-155
2	С'юзен Кейн «Сила інтровертів»	165	-165
3	Генрі Кіссінджер «Світовий порядок»	165	-165
4	Марк Рейтер, Маршалл Голдсміт «Перемикайся»	140	-140
5	Майкл Гаят, Деніел Гаркаві «Дивись уперед»	140	-140
6	Майкл і Сара Беннети «До біса почуття»	140	-140

7	Джек і С'юзі Велч «Переможець»	185	-185
8	Говард Шульц «Історія Starbucks»	150	-150
9	Абхіджит Банерджи, Естер Дуфло «Економіка бідності»	140	-140
10	Ніл Фергюсон «Цивілізація»	160	-160
11	Бред Стоун «Продається все»	165	-165
12	Дарон Аджемоґлу, Джеймс Робінсон «Чому нації занепадають?»	155	-155

За чинної системи покарання за піратство в Україні до відповідальності може бути притягнений хіба що адміністратор каналу, який може бути оштрафований на суму від 10 до 200 неоподаткованих мінімумів (відповідно до статті 164-7 Кодексу про адміністративні правопорушення України) або, щонайбільше, на суму до 2000 неоподаткованих мінімумів (відповідно до статті 176 Кримінального кодексу України) [22, с. 40–41]. За чинної правової практики, якщо адміністратор такого каналу не потрапляв у поле зору правоохоронних органів раніше, а також до подібної відповідальності притягається вперше, ймовірність призначення максимально можливого покарання є дуже низькою. Але навіть якщо припустити, що він буде оштрафований на максимально можливу суму, передбачену саме карним законодавством, то сума штрафу становитиме в такому випадку 34 000 грн., що жодним чином не відповідає вимозі оптимальності, оскільки не лише не компенсує L , а й не компенсує окремі складники цього показника – D та C , становлячи лише 0,86% сукупних суспільних утрат від цього випадку піратства. У такому випадку штраф абсолютно позбавлений сенсу, позаяк він не виконує ключової функції – відшкодування збитків і покриття транзакційних витрат, пов'язаних із реалізацією покарання.

Із цього послідовно випливає таке: 1) доцільним є покарання за користування піратським контентом, а не лише створення каналів, де такий контент розповсюджується; 2) штрафи мають бути прив'язані не до неоподаткованих мінімумів, як це практикує чинне законодавство, а до суми викраденого. Сума штрафу має бути щонайменше подвоєною сумою викраденого, але для всіх учасників мережі. Система, коли до покарання притягується виключно ініціатор піратського каналу, унеможлилює відшкодування. За таких умов залишається дві опції: або ув'язнення, або відмова від покарання. Криміналізація піратства є недоцільною: по-перше, тому що ув'язнення доцільно практикувати щодо особливо суспільно небезпечних діянь, коли неможливо здійснити обрахунок монетизованих утрат від них (згвалтування чи вбивства), по-друге, ув'язнення збільшує транзакційні витрати для держави й не створює можливості покриття їх коштом винуватця. Друга опція недоцільна так само з економічного погляду, позаяк піратство створює негативні екстерналії, судячи з пропонованих тут розрахунків, доволі значні, і їх необхідно відшкодувати. Якщо відповідальність буде рівномірно розподілена між усіма учасниками піратського каналу, тоді сума штрафу на одного учасника дорівнюватиме 3720 грн., що робить його цілком можливим для сплати середньостатистичним громадянином, а сумарно створює умови відшкодування збитків без створення додаткових затрат, які б виникли в разі ув'язнення.

Отже, оптимальним уважатимемо значення $f=2*Y$, при якому забезпечується відношення $EU=-Y$, тоді формально оптимальне покарання f'' визначається як $f''=(2*Y)*N$ (12), де N – кількість піратів у мережі (у цьому разі – кількість читачів у каналі Telegram). Змістовно це може бути сформульовано так: регульовані адміністративним правом штрафні санкції, орієнтовані на всіх учасників піратської мережі (визначені на підставі підписки на піратський канал), де штраф є подвоєною сумою викраденого, є оптимальним покаранням, яке забезпечує відшкодування суспільних витрат від правопорушення без збільшення транзакційних витрат на реалізацію самого покарання. Таке покарання робитиме очікувану корисність від злочину від'ємною, отже, позбавляє сенсу корисливо мотивованих індивідів долучатися до піратської мережі. Стратегія дій «принципових» піратів може бути змінена, наприклад, так: вони купуватимуть одну книжку на кількох осіб, але без викладення її в Інтернет, що не створюватиме описаних вище негативних екстерналій на макрорівні.

Висновки. Отже, пропонована стратегія аналізу інтернет-піратства не лише допомагає здійснювати аналіз протиправної діяльності з урахуванням ресурсного виміру в нетиповий для соціології спосіб, а й послідовно забезпечує його прагматичним складником, виводячи на рівень технологічних рекомендацій насамперед у царині запобігання та покарання за цю діяльність з мінімальними витратами й максимальною вигодою для суспільства. Очікувано, що така стратегія викликати має нарікання серед соціологів, адже залучені для аналізу дані зовсім не передбачали типовий для неї вияв «мотивів» дій. Водночас окреслюється новий напрям для подальшого дослідницького пошуку й дискусій, адже з погляду ТРВ проблема «корисності»/«шкідливості» інтернет-піратства є проблемою співвідношення негативних і позитивних екстерналій, ним породжених, і ті дослідники, які наполягатимуть на його перевагах для суспільства, муситимуть довести, що такі переваги існують на макрорівні. А це потребуватиме оновлення концепції, позаяк модель Беккера не передбачає інструментів для вимірювання позитивних екстерналій.

Література:

1. Coleman J. S. The Impact of Gary Becker's Work on Sociology. *Acta Sociologica*. 1993. Vol. 36. № 3. P. 169–178.
2. Шелухін В. Принцип максимізації корисності поза класичною концепцією раціональності: «соціальний механізм» як альтернатива. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. Том 1. № 4 (29). С. 13–20.
3. Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement. 2011. URL: http://www.iipawebsite.com/2011_SPEC301_TOC.htm.
4. Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement. 2012. URL: http://www.iipawebsite.com/2012_SPEC301_TOC.htm.
5. Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement. 2013. URL: http://www.iipawebsite.com/2013_SPEC301_TOC.htm.
6. Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement. 2014. URL: http://www.iipawebsite.com/2014_SPEC301_TOC.htm.
7. Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement. 2015. URL: http://www.iipawebsite.com/2015_SPEC301_TOC.htm.
8. Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement. 2016. URL: http://www.iipawebsite.com/2016_SPEC301_TOC.htm.
9. Ukraine 2016 Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement. 2016. URL: <http://www.iipawebsite.com/rbc/2016/2016SPEC301UKRAINE.PDF>.
10. Trump D. Text of a Letter from the President to the Speaker of the House of Representatives and the President of the Senate. The White House. 22.12.2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/text-letter-president-speaker-house-representatives-president-senate-13/>.
11. Денисюк О. Проблеми та перспективи розвитку охорони інтелектуальної власності в Україні. *Адвокат*. 2009. № 7 (106). С. 38–41.
12. Гумега О. Захист прав інтелектуальної власності в Україні: пошук шляхів удосконалення. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 6. С. 118–125.
13. Розвиток і захист інтелектуальної власності в Україні: звіт. Париж, Київ: Бізнес-ініціатива Міжнародної торгової палати щодо зупинення піратства, УНК МТП, 2014. 42 с. URL: <http://iccu.org/wp-content/uploads/2014/07/--Rozvitok-i-zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-v-Ukrayini---zvit-za-2014-rik.pdf>.
14. Столяренко Д. Нужна ли «политэкономия пиратства»? *Часопис СВОЄ*. 2013. № 2. С. 28–30.
15. Becker G. *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago, London: University of Chicago Press, 1976. 294 p.
16. Мертон Р. Социальная структура и аномия. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / пер. с англ. Е. Егоровой. Москва: Хранитель, 2006. С. 243–281.
17. Messner S., Rosenfeld R. *Crime and the American dream*. Boston: Wadsworth, 1994. 130 p.
18. Рущенко И. «Криминальная революция» как социетальный фактор. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2008. № 3. С. 194–210.
19. Carrabine E., Cox P., Lee M., Plummer K., Sought N. *Criminology: a Sociological Introduction*, 2nd edition. London, New York: Routledge, 2009. 530 p.
20. Becker H. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press, 1963. 179 p.
21. Coleman J. S. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, Belknap Press, 1994. – 994 p. + XVIII.
22. Тімашов В. Юридична відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 38–42.
23. Алексеев С. Чи має ДБР розслідувати злочини ОЗУ? *Юридична газета*. 15.12.2017. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/actual/chi-mae-dbr-rozsliduvati-zlochini-ozu.html>.
24. Віннічук Ю., Казанцев Д. Антон Мартинов: українці не просто стали менше фінансувати агресора, вони дали поштовх для розвитку української книги: інтерв'ю. *Цензор.net*. 16.09.2016. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3011585/gero_bznesu_anton_martinov_ukrants_ne_prosto_stali_menshe_fnansuvati_agresora_voni_dali_poshtovh_dlya.
25. МВС назвало зарплати кіберполіції. *Кореспондент.net*. 15.10. 2015. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3576699-mvs-nazvalo-zarplaty-kiberpolitsii>.
26. Калюжний К. Мінімальна зарплата судді у 2017 році – 24 000 грн. *Трибуна*. 13.01.2017. URL: <https://tribuna.pl.ua/news/minimalna-zarplata-suddi-u-2017-rotsi-24-tisyachi-griven/>.
27. Луценку й решті прокурорів підняли зарплати. *Українська правда*. 30.08.2017. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/08/30/7153560/>.